

VOJENSKO - POLITICKÁ ČÁST

ZÁKLADY KOMUNISTICKÉ MORÁLKY

Kapitán Dr Jarolím Skalka

V současné etapě našeho vývoje, v době, kdy do popředí vystupuje hospodářsko-organisátorská a kulturně výchovná činnost lidové demokratického státu, věnuje naše strana čím dál tím větší pozornost komunistické výchově pracujících. Vysoká uvědomělost, kulturnost, vzdělanost a morální pevnost našeho lidu je totiž jednou z rozhodujících podmínek úspěšné výstavby a aktivní obrany socialismu. Důležitou součástí komunistické výchovy pracujících je výchova v duchu komunistické morálky.

Studium otázek komunistické morálky bylo až do nedávné doby ztíženo tím, že u nás v podstatě neexistovala marxisticky zpracovaná souhrnnější práce z tohoto oboru. Naši velitelé a političtí pracovníci proto často studovali otázky komunistické morálky z různých brožur a článků, které zpravidla nedosahovaly odpovídající vědecké úrovně. Proto tím více je třeba uvítat první obsáhlejší a hodnotnou knihu A. Šiškina*), která je odrazem současného stavu bádání v oblasti komunistické morálky. Práce A. Šiškina je rozdělena do čtyř kapitol.

*

V I. a II. kapitole podává A. Šiškin materialistický názor na vznik, podstatu a vývoj morálky. Morálkou rozumíme pravidla, principy, normy života a jednání lidí, které určují jejich vztah k sobě navzájem a ke společnosti (ke státu, ke své třídě a p.). Předmarxistická filosofie vyvozovala vznik morálky z vůle a existence Boží, z absolutní ideje, z neměnné přirozenosti a dědičnosti člověka, z názoru, že člověk je od narození dobrý nebo špatný a p. Vědeckou odpověď na otázku vzniku a podstaty morálky dala po prvé v dějinách lidského myšlení marxistická filosofie. Marxismus vysvětluje vznik morálky z podmínek materiálního života společnosti. Morálka jako jedna z forem společenského vědomí je odrazem společenského bytí a především odrazem výrobních vztahů společnosti. Neexistuje nějaká věčná, jednou provždy daná a platná morálka, stejná pro všechny členy společnosti. Morálka se mění a vyvíjí s vývojem společenského řádu, se změnami společensko-ekonomických vztahů. Morální principy a normy, jako jsou čest, dobro, zlo, spravedlivost, nespravedlnost a jiné, podle nichž lidé ve všech dobách hodnotili svoje činy a chování, mají vždy v třídní společnosti různý třídní obsah. Tak na př. čest v pojetí aristokrata znamenala projev úcty k šlechtickému původu a k privilegiím. Buržoasie spojuje pojem cti s množstvím peněz; čím více má člověk peněz, tím vyšší je i jeho důstojnost a čest. Pracující masy žijící pod feudálním a kapitalistickým útlakem mají jinou představu o cti. Čestný je u nich ten člověk, který bojuje za právo a pokrok lidu, který obětavě a oddaně slouží lidu.

*) A. Šiškin, Základy komunistické morálky; Státní nakladatelství politické literatury; Moskva 1955; str. 320.

Základem a měřítkem cti socialistického člověka je uvědomělé plnění společenských úkolů a povinností při budování nebo při obraně socialistické vlasti. Podobně i jiné morální principy a normy mají v třídní společnosti různý třídní obsah (srovnej na př. rozdílné pojetí spravedlnosti nebo vlastenectví u buržoasie a proletariátu). Z toho vyplývá, že morální principy a normy mají v třídní společnosti vždy třídní ráz proto, že vyjadřují zájmy jednotlivých tříd. O tom svědčí i ten fakt, že se všechny morální systémy vykořisťovatelských tříd přes to, že mají různé formy a modifikace, vyznačují jedním společným podstatným znakem, a to tím, že obhajují a posvěcují soukromé vlastnictví a vykořisťování člověka člověkem. Naproti tomu v morálce vykořisťovaných mas se výrazně projevuje láska k svobodě a nenávisť k vykořisťovatelům. Zákonitým pokračováním a vyvrcholením této morálky je morálka komunistická. Komunistická morálka zahrnuje v sobě nejlepší rysy morálky vykořisťovaných tříd všech předcházejících historických epoch. Komunistická morálka je však současně novým, kvalitativně vyšším stupněm v rozvoji pokrokové morálky, neboť jsou v ní obsaženy a ztělesněny morální rysy a vztahy lidí, kteří bojují za odstranění kapitalistického řádu, likvidovali vykořisťování a budují socialistickou a komunistickou společnost. Theoretickým základem komunistické morálky je marxistická filosofie — dialektický a historický materialismus. Nositelem komunistické morálky je dělnická třída, jejíž třídní zájmy jsou v souladu se zájmy všech pracujících, s objektivními potřebami společenského vývoje. Třídní, proletářská komunistická morálka je proto základem budoucí všelidské morálky, která bude plně uplatňována v lidských vztazích, v jednání a chování pracujících, po vítězství socialismu ve světovém měřítku.

Závažnou otázkou při posuzování typu, charakteru a významu každé morálky je otázka kritéria, měřítka morálky, jinými slovy, k čemu morálka slouží, které jednání a chování je mravné. Podle kritéria morálky nejúplnější a nejzřetelnější poznáme také třídní zaměření té nebo oné morálky. Vezměme na příklad pragmatickou morálku, která je oficiální morálkou jisté části soudobé buržoasie, zejména americké. Kritelem pragmatické morálky je osobní úspěch, zisk; morální jednání je takové, které přináší zisk, užitek. Jestliže v určité morální situaci moje jednání mi přineslo zisk, osobní úspěch, jednal jsem, podle pragmatické morálky, správně, mravně. Je naprosto jasné, že jakýkoli zločin, vykořisťování nebo zrada v politice i v osobním životě mohou být zdůvodněny a ospravedlněny kriteriem pragmatické morálky. Nelze se proto divit, že pragmatickou morálku vysoce hodnotili a používali ji ve své praxi fašistické typu Rosenberga a Mussoliniho a že tato morálka zcela vyhovuje určité části soudobé buržoasie, která k dosažení svých zisků a osobního prospěchu se řídí heslem »účel svěť prostředky«.

A. Šiškin v II. kapitole při rozboru kritéria komunistické morálky uvádí, že nejvyšším kriteriem komunistické mravnosti je boj za komunismus. Boj za komunismus je jediným vědeckým kriteriem komunistické morálky, protože správně odráží historický vývoj současné společnosti, která zákonitě směřuje k nejvyššímu pokroku lidstva, ke komunismu. To znamená, že s hlediska komunistické morálky je mravné takové jednání a chování, které slouží »boji za upevnění a dovršení komunismu« (Lenin).

Boj za komunismus nelze ovšem chápat abstraktně, nýbrž je nutno vidět, že tento boj má vždy v každé etapě vývoje dělnického hnutí svůj konkrétně historický obsah. Tak v Rusku, jak uvádí A. Šiškin, hlavním úkolem v boji za komunismus v období do Velké říjnové socialistické revoluce bylo svrhnout carismus v buržoasně demokratické revoluci a dále svrhnout buržoasii v proletářské socialistické revoluci. V období po Velké říjnové socialistické revoluci hlavním úkolem dělnické třídy a všeho pracujícího lidu v boji za komunismus bylo potlačit vykořisťovatelské třídy, postupně je zlikvidovat a vybudovat socialismus. V současné době historickým úkolem sovětských pracujících vedených KSSS je uskutečňovat postupný přechod od socialismu ke komunismu. V ideové a mravní výchově bojovníků za komunismus v období do uchopení politické moci na prvním místě stál úkol nesmiřitelné kritiky buržoasie, výchovy nenávisti ke kapitalistům, rozvíjení třídní solidarity, jednoty a víry v konečné vítězství socialismu. V období po uchopení politické moci současně s uvedenými úkoly vystupuje do popředí úkol výchovy pracujících v duchu oddanosti novému společenskému řádu, socialistickému státu a komunistické straně, výchova k novému socialistickému vztahu k práci a ke společenskému vlastnictví, výchova k uvědomělé kázni, kolektivnosti v duchu socialistického humanismu, socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu.

Domnívám se, že by při rozboru kritéria komunistické morálky bylo třeba důkladněji osvětlit otázku vztahu cíle a prostředků k dosažení tohoto cíle, to jest komunismu. Někteří lidé si myslí, že budovat socialistickou a komunistickou společnost je možno jakýmikoli prostředky a metodami. V tom byla konečně i tragédie J. V. Stalina, že mnohé amorální činy, na př. hromadné represálie, činil v přesvědčení, že tím slouží budování komunismu. Je třeba zdůraznit, že takové a podobné názory a praxe nejenže nepomáhají budovat socialismus a komunismus, nýbrž objektivně mu škodí. Bezzásadovost ve výběru prostředků a používání neleninských metod při uskutečňování konečného cíle při budování socialistické společnosti je přímým porušováním zásad komunistické morálky, neboť je v naprostém rozporu se socialistickým humanismem, který je stěžejním principem komunistické morálky, marxismu-leninismu a politiky komunistické strany.

V III. kapitole, nejrozsáhlejší, zabývá se A. Šiškin rozбором nejdůležitějších principů a norem komunistické morálky, které nevyplývají z nějakých abstraktních všeobecných morálních úvah, definic a frází, nýbrž z konkrétních podmínek boje a potřeb socialistické společnosti. Přesvědčivost výkladu jednotlivých morálních problémů v této kapitole je zvýšena tím, že autor osvětluje protikladnost morálních rysů buržoasní a socialistické osobnosti nejen theoretickým rozбором, ale i konkrétními typickými příklady z kapitalistického a socialistického morálního života. Velmi zdařile je v této kapitole zpracován zejména oddíl o kolektivismu a socialistickém humanismu.

Kolektivismus je jedním z nejdůležitějších principů komunistické morálky. Materiálním základem pro vznik a utváření kolektivismu, stejně jako i pro vznik a utváření ostatních rysů komunistické morálky, je při budování socialistické a komunistické společnosti společenské vlastnictví výrobních prostředků. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků přispívá naopak významnou měrou k vytváření individualismu. Individualista

staví zájmy osobnosti nad zájmy celku, společnosti. Kolektivismus vyjadřuje solidaritu a organisovanost pracujících a jejich oddanost společenským, socialistickým zájmům a cílům. Člověk-kolektivistu uvádí proto do souladu zájmy osobní se zájmy společnosti, podřizuje první druhým.

Na otázku, co je to vlastně kolektiv, odpovídá A. Šiškin Makarenkovou definicí kolektivu, podle níž »kolektiv je cílevědomý komplex osobností-jednotlivců organisovaný a vedený orgány kolektivu«. Vztahy mezi jednotlivými členy kolektivu nejsou »otázkou přátelství, lásky nebo sousedství, nýbrž jsou vztahem odpovědné závislosti«. Charakteristickými znaky kolektivů jsou jednotu cíle, jednotná vůle, jednotu činů a jednotná kázeň. Kolektiv odpovídá za práci všech svých členů a každý člen kolektivu je odpovědný za práci celého kolektivu především tím, že řádně, svědomitě a iniciativně plní na svém úseku úkoly a povinnosti vytyčené kolektivem. Kolektiv je významným výchovným činitelem. Pod jednotným organisovaným působením a cílevědomou činností kolektivu se přetváří nejen příroda, ale i sám člověk. Nový socialistický člověk se nevychovává izolovaně nebo pod »skleníkem«, nýbrž je vychováván ve společné práci a boji jednotlivých kolektivů na závodech, na polích, v armádě, v úřadech, na školách a ve vědeckých pracovištích. Boj za zájmy kolektivu, společnosti je zároveň zdrojem rozkvětu tvůrčích sil, schopností a důstojnost jednotlivé osobnosti. Osobní zájmy a rozvoj jednotlivce v socialistické společnosti jsou uskutečňovány a uspokojovány tím více a tím plněji, čím více jednatel uskutečňuje společenské zájmy, zájmy celého kolektivu.

Při výkladu o kolektivismu opominul A. Šiškin zdůraznit nutnost individuálního přístupu k jednotlivým členům kolektivu. Při výchově a utváření kolektivu a jeho jednotlivých členů musíme vzít totiž v úvahu, že kolektiv není nějakým aritmetickým součtem jednotlivců nebo beztvorou šedivou masou lidí, nýbrž že je to organisovaný celek jednotlivých osobností. Každý člen kolektivu má svoji individualitu, která je odrazem jeho třídního původu, výchovy, prostředí, zděděných i získaných vlastností. Úspěšné provádění výchovy vyžaduje, abychom při utváření kolektivu přihlíželi k uvedeným okolnostem zejména v tom směru, že budeme individuálně přistupovat k jednotlivým členům kolektivu, rozvíjet jejich schopnosti, zájmy a kladné charakterové rysy a zároveň tlumit a odstraňovat jejich záporné morální vlastnosti v souladu s potřebami kolektivu a celé společnosti.

V souvislosti s osvětlováním principu socialistického humanismu A. Šiškin správně ukazuje, že neoddělitelnou stránkou socialistického humanismu je nenávisť k nepříteli a bdělost a ostražitost. Uvědomit si tuto skutečnost je velmi aktuální a důležité zejména v současné době, kdy se pod vlivem aktivního mírového soužití dvou světových soustav projevují u některých našich pracujících v občanském životě i v armádě různé pacifistické náklady, recidivy křesťanského a masarykovského pseudohumanismu a p. Nositelům a šířitelům těchto nálad a názorů je třeba otevřeně říci a je přesvědčovat, že socialistický humanismus nemá nic společného s křesťanským nebo masarykovským pseudohumanismem, s hlášením abstraktního lidumilství, abstraktní »lásky k bližnímu«, k člověku vůbec, s názorem, že všichni lidé jsou si navzájem rovni, atd. Takové názory a fráze jsou ve své podstatě demobilisující, neboť zastírají a ospravedlňují třídní rozdíly mezi lidmi, vykořisťování člověka člověkem, odvádějí pracující masy

od politického boje, snižují bdělost a ostražitost vůči nepřátelům a podstatně oslabují bojeschopnost lidové armády. Objasňovat správné otázky socialistického humanismu a vychovávat naše pracující i vojáky v souladu se zásadami socialistického humanismu znamená ukazovat a v praxi dokazovat, že smyslem politiky naší strany a vlády, veškerého našeho socialistického snažení je pracující člověk, soustavná a trvalá péče o zvyšování jeho hmotné a kulturní úrovně. Proto tím více a tím důsledněji musíme nenávidět všechny nepřátele, kteří by chtěli snižovat životní úroveň našeho lidu, vzít mu jeho revoluční socialistické vymoženosti a vrhnout jej zpět do kapitalistického otroctví. A o tom, že aspiranti na návrat »zašlých zlatých starých časů« nespí a nesložili ruce v klín, svědčí mimo jiné i nedávné uzákonění a zavádění všeobecné vojenské povinnosti a obnovování wehrmachtu v západním Německu, jehož cíle, poslání a praxe, jak víme velmi dobře z vlastní zkušenosti, jsou zaměřeny na výboj.

Určitý nedostatek, který proniká celou III. kapitolou, je, že A. Šiškin rozbírá jednotlivé principy komunistické morálky odděleně a neukazuje při tom na jejich vzájemné vztahy a souvislosti. Tento metodický postup vede k tomu, že se čtenářům ztrácí celkový pohled na morální profil a osobnost socialistického člověka. Při studiu III. kapitoly nesmíme zapomenout na to, že ve skutečnosti osobnost člověka není rozštěpena na jednotlivé izolované vlastnosti, nýbrž že tvoří kompaktní celek, v němž jednotlivé vlastnosti a rysy jsou organicky spjaty, vzájemně se prolínají, ovlivňují a prostupují. Na př. kolektivismus je nerozlučně spojen se socialistickým poměrem k práci a ke společenskému vlastnictví, s uvědomělou kázní, se socialistickým humanismem, s čestností a s jinými morálními vlastnostmi.

Práce A. Šiškina — Základy komunistické morálky — uzavírá stručná kapitola nazvaná »Komunistická strana — rozum, čest a svědomí naší epochy«, v níž je osvětlena vedoucí úloha strany v politickém a morálním působení na masy. Kladem této kapitoly je, že je v ní zdůrazněn význam stanov strany nejen jako zákona stranického života, ale i jako vyjádření základních požadavků komunistické morálky. Nejdůležitější principy komunistické morálky jsou zformulovány v stanovách v části o povinnostech člena strany. Komunisté tím, že plní povinnosti člena strany, zajišťují na všech úsecích hospodářské, politické a kulturní výstavby vedoucí úlohu strany, stávají se příkladem uvědomělých a morálně vyspělých budovatelů a obránců socialistické vlasti a tím současně vykonávají velký politický a morální vliv na ostatní pracující.

*

V poměrně krátké recenzi jsem se nemohl zabývat všemi principy a normami komunistické morálky, jež jsou osvětleny v práci A. Šiškina. Dotkl jsem se proto jen některých, abych poukázal na význam i aktuálnost recenované práce a podnítil zájem o její studium.

Celkově je možno říci, že práce A. Šiškina je krokem vpřed v theoretickém rozpracování otázek komunistické morálky i přes to, že autor je v ní poplatný dogmatismu, a to v těch místech, kde dokazování a rozbor jednotlivých problémů a tvrzení nahrazuje povšechnými frázemi a citáty. Práce A. Šiškina je vhodným studijním pramenem, v němž naši velitelé a političtí pracovníci najdou mnoho cenných podnětů pro zkvalitnění komunistické výchovy vojáků u svých jednotek, útvarů a svazků.